

האש הלבנה במקורות, באמנות ובטיפול על ההתגלות שמעבר למילים

תמר שינבויס

הקדמה - מהי האש הלבנה?

ר' פנחס בשם ר' שמעון בן לקיש אומר: התורה שנתנה הקב"ה למושה – עיקרה מאש לבנה חרותה באש שחורה, היא אש מובללת מאש, חצובה באש ונתונה באש, שנאמר: 'מימינו אש דת' (דברים לג, ב)!

המונח "אש לבנה" מתאר חלק מהותי בתורה, והוא מונח שדורש הבהרה והבנה ואינו מובן על דרך הפשט. להלן אנסה להציגו ולהראות כיצד "האש הלבנה" מבטאת גילוי של חלקים רוחניים נסתרים הן של התורה והן של הנפש. בחלק השני של המאמר יובאו ביטויים של "האש הלבנה" באמנות היהודית העכשווית, דרך התייחסות לכמה מעבודותיה של האמנית קולט זיו, ויצגו שימושים טיפוליים באמנות הנוגעים למפגשים עם חלקי "האש הלבנה" של הנפש ולחוויות הנפשיות של כאב ושל התעלות שאי אפשר לבטאן במילים בשל עצמתן.

האש הלבנה כאור מקיף: התגלות של הרוחניות שמעבר למילים

המושג "האש הלבנה" מוגדר על ידי רבי לוי יצחק מברדיצ'ב כאור מקיף, ומקבל הבהרה משמעותית בדבריו:

...כי הנה ידוע שאותיות התורה הם בחינת אורות פנימית אשר בא בהתגלות רק בעולם בחינת אורות מקיפים. ומזה מובן שגם הגבולים הלבנים הם גם כן בחינת אותיות, אך הם אותיות נעלמים למעלה מאותיות נגלים... וזהו פירוש הפסוק תורה חדשה מאתי תצא, כי לעתיד שיהיה התגלות אלקים ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר וכו', דהיינו שיהיה התגלות מבחינת סובב ויתגלה בחינת הלבנונית, היינו אותיות הנעלמים המקיפים באותיות התורה הנגלים. וזהו תורה חדשה מאתי, דייקא והבן.²

אידל³ מפרש בהרחבה את דברי רבי לוי יצחק מברדיצ'ב ומתחיל מההנחה שאותיות התורה הן

1 תלמוד ירושלמי, שקלים פ"ו ה"א, מט ע"ד.

2 רבי לוי יצחק מברדיצ'ב, קדושת לוי, אבות (ליקוטים), וארשה תרס"ב, עמ' שכז-שכח.

3 M. Idel, "White letters: From R. Levi Isaac of Berditchev's Views to Postmodern

כמיכלים לאינסוף – מיכלים שדרכם מתגלה האור האלוכי. אם בספר רגיל עיקר התוכן מבוטא על ידי האותיות והמילים הכתובות, הרי שבתורה יש הרבה מעבר לאותיות השחורות. הרקע הלבן של התורה אינו היעדר, חור או חלל, אלא יש בו מלאות, הוא מייצג את אור האינסוף שאינו מגולם באותיות מכיוון שהוא מעבר לאותיות. אידל מצטט את דבריו של המקובל רבי דוד איבן זמרה שהמרווחים הלבנים מצביעים על המציאות הגבוהה והנשגבת, וכמו שהלבן שבדף גדול מהאותיות השחורות – כך גם העולמות הגבוהים והנסתרים הגנוזים באזורים הלבנים רחבים וגדולים יותר מהנגלה. אידל מביא את הסברו של גרשום שלום לדברי רבי לוי יצחק על האש הלבנה וחולק עליהם: גרשום שלום מסיק מתוך דבריו של רבי לוי יצחק שלעתיד לבוא, בימות המשיח, יתגלו חלקים נוספים של התורה או אפילו עוד ספר. חלקים אלו גנוזים באזורים הלבנים שבין אותיות התורה. האזורים הלבנים הם, אם כן, החלקים האוטוריים של התורה ובהם מסתתר מזה שמעבר למילים.

אידל, לעומתו, סובר שדבריו של רבי לוי יצחק אינם רק הבטחה לעתיד לבוא אלא גם הזמנה לעילית שבחכמים לקבל עכשיו מה שאחרים יקבלו בימות המשיח. החללים הלבנים של התורה הם הפוטנציאל להבנה חדשה של התורה, והיא זמינה ליחידי סגולה גם בהווה. ה"לבן" של התורה הנו גורם המחולל שינוי רוחני בנפש הצדיקים הקוראים בו בכל הדורות. התורה, אם נסכם את דבריו של אידל, תמיד תשמור על המבנה הנוכחי שלה ולא תשתנה, אלא שאזורי האש הלבנה שלה מאפשרים הבנות חדשות וראייה שמעבר לנגלה ולכן מהווים ביטוי של מלאות ונוכחות אלוקית. הרב ויצמן⁴ מרחיב רעיון זה ומציין כי האש הלבנה היא "נשמת התורה". הנגלה עצמו אינו יכול להתקיים בלא הנסתר, בלא הנשמה, "נשמת התורה"⁵, שהיא האש הלבנה.

לאור הסבר זה המתאר את האש הלבנה כאור מקיף, כהתגלות של תכנים נשגבים שהנם מעבר למילים, אביא שתי דוגמאות להתגלויות של אמונה ושל קדושה שאי אפשר לבטאן במילים מתוך סיפוריו של הרב שלמה קרליבך. הרב קרליבך היה אמנם דמות שנויה במחלוקת בדורות האחרונים, והועברה עליו ועל סיפוריו ביקורת רבה,⁶ אך בחרתי להדגים את ביטוייה של האש הלבנה מתוך שניים מסיפוריו מכיוון שדווקא בסיפורים אלו – יותר מבכל אוסף של סיפורים חסידיים אחר – ראיתי את מוטיב האש הלבנה מתגלה בצורות שונות, ומופיע כרעיון אמוני מרכזי.

בסיפורו "הדרכון ממונקאטש"⁷ הרב קרליבך מספר כיצד יהודי מגיע לרבי ממונקאטש ומבקש ממנו לתת לו דרכון מיוחד שיאפשר לו לעבור ממונקאטש לברלין כדי להציל את עסקיו ולפרנס את

Hermeneutics", *Modern Judaism*, 26(2) (2006), pp. 169–192

4 הרב י' ויצמן, מאמר מעובד מתוך שיעור שניתן בישיבת מעלות, אתר "דעת":

www.daat.ac.il/chazal/maamar.asp?id=240

5 ספר הזוהר הקדוש, בהעלותך קנב ע"ב.

6 אחת הטענות היא שסיפוריו אינם מבוססים על עובדות היסטוריות מהימנות, אך מכיוון שאני רוצה להדגים כאן מושג רעיוני ולא מידע היסטורי מצאתי לנכון להדגים זאת מסיפוריו של הרב קרליבך, שכן נראה שהחוויה הרוחנית הפנימית של "האש הלבנה" היא מהותית עבורו, והוא מתאר אותה בכמה מסיפוריו ומהרעיונות המובאים בשמו בספרי הרב זיוון.

7 הרב ש' קרליבך, "הדרכון ממונקאטש", בתוך: הרב ש' זיוון (עורך), סיפורי נשמה, רמת גן 2011, כרך א, עמ' 159.

משפחתו. השנה הייתה '35 ומעבר הגבול היה כמעט בלתי אפשרי ליהודי, אבל הרבי ממונקאטש נכנס לחדרו, וכעבור שלוש שעות מנפיק ליהודי דרכון מיוחד – דף לבן ספוג בדמעות. על פי הסיפור הצליח היהודי באורח פלא להגיע לגרמניה ולחזור עם הדרכון זה, אך סיפר על כך רק לפני מותו, שכן נתן את מילתו לרבי לא לספר על נס זה בחיי הרבי. הרב קרליבך ממשיך את הסיפור בבקשה לפריצת הגבולות והחומות באמצעות הדף הלבן, האש הלבנה שהיא מעבר למילים – גם המחסומים שבין הורים לילדים, בין בני זוג ובין ישראל לעמים יכולים להיפתח על ידי דרכון שכזה, על ידי קשר שאין לו מילים. גם הכותל, מבחינתו, הוא קשר שמעבר למילים – אבנים חלקות שלא כתוב עליהן דבר ומייצגות חיבור ללא מילים בין שמים לארץ. הרב קרליבך מוסיף שגם הקשר שלנו עם הגמרא הוא בראש ובראשונה קשר לא מילולי. הגמרא מתחילה מדף ב, והיכן דף א? דף א, למענתו, הוא הדף שאיננו רואים, וזהו גם הדף שמנשקים כשסוגרים את הגמרא. זהו הקשר הבלתי אמצעי ונטול המילים שיש לעם ישראל עם ריבונו של עולם, כשישאו של קשר זה מתבטא בשמחת תורה, אז רוקדים עם ספר התורה כשהוא סגור, עוד לפני שמתחילים לקרוא בו כלל ועיקר.

הרב זיוון,⁸ כהמשך לדבריו של הרב קרליבך, אומר שבספר התורה האותיות השחורות הן גבולות קדושים ומדויקים, והקלף הלבן הוא המרחב האלוקי האין-סופי אשר ממנו ובתוכו מופיעות האותיות הקדושות. הוא מביא את דברי הרב קוק⁹ שטוען כי האמונה המסורתית "התייבשה" ואיבדה את אין-סופיותה: דחקה ההלכה את האגדה, דחקה המעשה את הרגש, נדחקו האהבה, השירה והרוממות. דחקו הגבולות החיצוניים את המרחב הפנימי. נשכח הקלף הלבן והאותיות השחורות מזדקרות כל אחת לעצמה, ללא מרחב מחבר ומעמיק. כל זה קרה מתוך מיצרי הגלות, והתיקון חייב להיות בעיסוק באש הלבנה של התורה – במרחבים האין-סופיים שלה. הרב קוק מעמיק ומסביר כי משמעות הקלף הלבן היא גם אי-הידיעה. למעשה, רוב התורה היא קלף לבן – חלקים נעלמים ובלתי ידועים. הידיעות שלנו הן חלקיות, כשלמעשה הכול רחב יותר ועמוק יותר. הרב קרליבך הרחיב את אי הידיעה שיש לנו בנוגע לאש הלבנה של התורה גם לאש הלבנה שבאדם. לדבריו אין אנו יודעים דבר אפילו על האנשים הקרובים לנו, כי הם נסתרים ואין-סופיים כמו הבורא עצמו.

בסיפור אחר ("אש לבנה")¹⁰ הרב קרליבך מספר שהרבי מוורקא והרבי מטריסק היו מטיילים יחד בשנות נעוריהם שעות ארוכות, לעתים בדממה מוחלטת. כשנפרדו לדרכם – וכל אחד מהם הנהיג קהילה במקום שונה – הבטיחו זה לזה שבכל ערב שבת יכתבו מכתב איש לחברו לאות חברותם. השליח שהעביר את המכתבים ביניהם היה עושה מלאכתו נאמנה במשך שנים, ורק אחרי שנים רבות שבהן עסק במלאכת קודש זו בשמחה – שכן היה שליחם של אנשים גדולים – התפתה להציץ במכתבים הנשלחים, מתוך צימאון לספוג משהו מהסודות הגדולים הנמסרים במכתבים שהוא מוליך. להפתעתו הרבה, כשהציץ במכתבים גילה שהם ריקים, ולא כתובה בהם אף מילה. בחמת זעם פנה לרבו, הרבי מוורקא, ומחה על כך שבמשך שנים עשה מאמצים כה

8 בהסבריו על הסיפור "הדרכון ממונקאטש", שם, עמ' 164–165.

9 הרב א"י הכהן קוק, "ייסורים ממרקים", אורות, ירושלים תשמ"ט, עמ' קכד–קכט.

10 קרליבך, "אש לבנה", שם, עמ' 187–192.

רבים כדי למסור מכתבים ריקים. הרבי ניחם את תלמידו-השליח והסביר שהמילים הן האותיות השחורות שבתורה, ואותן אנחנו יכולים לקרוא, אבל האש הלבנה, הקלף הלבן שעליו כתובות המילים, היא עצם הקשר שלנו עם הבורא, קשר שלפני המילים והטעמים. הוא הסביר שהקשר שבינו לבין הרבי מטריסק נוצר עוד לפני שידעו לדבר, והוא מעבר לכל ביטוי מילולי, ובכל ערב שבת אהבה זו מתעוררת והם שולחים זה לזה מכתבים של אש לבנה.

אחרי ההגדרה הראשונית של האש הלבנה כאור מקיף וכחלקים הנסתרים של התורה, ראינו באמצעות שני הסיפורים של הרב קרליבך ש"אש לבנה" יכולה להופיע בחוויות רוחניות גבוהות שהן מעבר למילים (דרכון שהנו דף לבן ספוג בדמעות והופך לתפילה שמעבר למילים להצלתו של יהודי) או כקשר רוחני עמוק שהוא מעבר למילים (החברות בין הרבי מוורקא והרבי מטריסק). על חוויות מהותיות אלו, שאין להן מילים, ועל המפגש עם האורות המקיפים של הנפש, נרחיב גם בחלק הבא של המאמר המתייחס למצבי האש הלבנה בנפש, ולדרך שבה הם באים לידי ביטוי ביצירות אמנות ובתהליך של טיפול באמנות.

האש הלבנה באמנות ובנפש - ליצור כשאינ מילים

לאמנות כוח מיוחד המאפשר ביטוי נפשי ורגשי גם במצבים שאין אפשרות להשתמש במילים, מצבים נפשיים ורגשיים מיוחדים שבהם אין המילים מצליחות לתאר את החוויה הרגשית. מצבים אלו הם בעיניי, כמטפלת באמנות, האש הלבנה שבנפש. בעבודתי נתקלתי במצבים שבהם האמנות מתארת את מה שאי אפשר לדבר עליו, ולהלן אציג מצבים אלו ואביא דוגמאות מהתהליך התרפויטי. הדיון להלן משלב התנסות מקצועית-אישית עם חומר תאורטי.

האמנות ככלי לתיאור טראומות וחוויות שקשה לתארן במילים

הטראומות הן חוויות נפשיות קשות וטעונות במיוחד עד שלפעמים הן נדחקות אל החלקים התת-מודעים של הנפש מבלי שתינתן לאדם אפשרות לעבד אותן באופן מילולי. אך התת-מודע מספר את סיפורן של הטראומות דרך האמנות, ובאמצעות האמנות מתחיל העיבוד הרגשי של החוויות הקשות. דוגמה אחת היא בחורה צעירה שהגיעה לטיפול בעקבות ניסיונות התאבדות, אך לא דיברה עליהן. כשהטיפול התקדם ונוצר אמון בינה לבין המטפלת היא יצרה עבודת אמנות שעסקה בניסיון ההתאבדות, אך עדיין לא רצתה לדבר עליה. המילים הגיעו רק בשלבים מאוחרים יותר של הטיפול, כשהייתה מוכנה לדבר על מה שעשתה באופן ישיר. דוגמה נוספת היא מדבריה של זאפיר-צ'סמן, תרפיסטית בת הדור השני לניצולי שואה, שכותבת על האמונה והתקווה שאפשר לקבל מיצירה בתהליך של תרפיה:

האמונה שלי בכוחה המרפא של יצירת האומנות החל בגיל חמש כאשר נודע לי על השואה ועל השלכותיה ההרסניות על משפחתי. השימוש באומנות ככלי לביטוי יצירתי של מה שלא ניתן היה להביע במילים הפך לנתיב ריפוי רב ערך מאוד בשבילי... יצירת אומנות עזרה לי בתקופות קשות במהלך חיי. עד עצם היום הזה, התהליך היצירתי ממקד אותי, מסב לי

הנאה ומאפשר לי לשמור על מרחב אישי מקודש. אני חשה שהתהליך מונחה לא רק על ידי לעייתים קרובות אני חשה בנוכחות אלוקית.¹¹

ואכן, היא מספרת שמתוך ההתנסות הטובה שלה עם אמנות במקום שבו אין מילים – היא גם בחרה להיות תרפיסטית באמנות.

האמנות ככלי לעיבוד אבל

חויית האבדן והצער ממלאת את הנפש בכאב כזה שכל המילים אינן מספיקות כדי לתארו, ולפעמים אפשר לבטא כאב זה דרך האמנות ולעקוף את מגבלות השפה. תהליך משמעותי של עיבוד באמצעות אמנות ראיתי אצל בחורה שאיבדה בתאונת דרכים חבר קרוב שהיה לה כמו אח. במשך כמה שנים היא לא הפסיקה להתאבל – לבשה שחורים ונמנעה ממסיבות ומשמחות, כשהחלק המשמעותי ביותר בתהליך האבל שלה היה כשהחלה לבטא את הכאב דרך האמנות. בסדרה של יצירות המתארות כאב עצום היא ביטאה את חויית האבדן, למשל כשיצרה עבודות מחומרים חדים ודוקרים (מסמרים ושברים) וצבעה את הכול באדום ושחור. בעבודות המאוחרות יותר שלה עדיין הופיע הכאב אך הוא נראה מעודן יותר; האזורים החדים רוככו והפכו למעט פחות דוקרים, אם כי עדיין בולטים בנוכחותם, ובהדרגה היא התחילה לחזור לשגרה ולוותר על מנהגי האבלות הקשים שאימצה לעצמה.

האמנות במקומות שבהם אין יכולת טכנית לדבר

במשך תקופה ארוכה עבדתי במרכז השיקום של "עזרה למרפא" עם אנשים שנפגעו מאירוע מוחי. חלקם נפגעו באזור הדיבור ולא יכלו לדבר, לכתוב או לייצר מילים. במצבים הקשים האלו שבהם איבדו הנפגעים את היכולת לבטא את עצמם הפכה האמנות לערוץ מרכזי לביטוי אישי, והצליחה לעקוף את המילים שאינן. אחד האנשים שעבדתי אתם היה ניצול שואה רב פעלים שהיה בערוב ימיו וסבל מבעיות בריאות קשות, כשאירוע מוחי קשה שעבר הותיר אותו נכה וללא יכולת מילולית. בעבודה התרפויטית אתו אפשרתי לו לצייר באופן חופשי. הוא צייר נופים של יערות, וניכר היה שבכל אחד מציורי הנוף יש אווירה רגשית שונה. אחרי שסיים כל ציור ניסיתי להציע לו פירושים שונים ולקבל כיוון למשמעות היצירה דרך שאלות של כן ולא, כשהצעתו לו פירושים שהתאימו למה שרצה לבטא הוא הנהן בהתרגשות, שכן זה היה חידוש גדול עבורו שאפשר להבין אותו גם בלי המילים. הוא התחבר במיוחד לשני רעיונות שהצעתו לו – שהעצים הרעננים שצייר מייצגים את המשפחה שהקים אחרי השואה, וכן להצעתו שהיער הגדול שצייר כשמעליו עננה שחורה מתאר את החוויות הקשות מתקופת השואה. כמדומני שחלק מהמלחמה הוא בילה ביערות, אך לא הצלחתי לבדוק השערה זו עם בני משפחתו. את הפירושים שאהב וקיבל כתבתי כמכתב לבני משפחתו בהסכמתו, והם קראו את הנאמר בהתרגשות עצומה, שכן

11 א' זאפיר-צ'סמן, "אמונה ותקווה", מובא בתוך: מ' פארלי-האנסן (עורכת), רוחניות ותרפיה באומנות, קריית ביאליק 2005, עמ' 96.

היה להם קשה מאוד להבין את רגשותיו ללא מילים, והמכתבים האלו שנכתבו בעקבות הציורים שיצר פתחו להם מחדש צוהר לעולמו. זמן קצר אחרי שעזב את מרכז השיקום הוא נפטר, וכשאני מתבוננת במה שקרה במבט לאחור אני מבינה שהאמנות אפשרה לו לבטא את עצמו ללא מילים בחודשים האחרונים של חייו.

האמנות כאמצעי לביטוי חלקי הנפש הגבוהים וחוויית טרנסנדנטליות

החוויית הטרנסנדנטליות הן נדירות, אך כל אדם חווה רגעים של התעלות, התרוממות נפש וחוויה זו או אחרת של מעבר. חוויית גבוהות אלו הן בדרך כלל חוויית שקשה לתאר במילים, שכן במפגשים עם הטרנסנדנטלי או עם חלקי הנפש הגבוהים בדרך כלל יש שתיקה או ניגון. גם כאן האמנות היא כלי ביטוי מיוחד להתרוממות הנפש ולחוויית הרוחניות של היוצר, במקום שבו המילים אינן מצליחות להמשיג את גדולת המעמד. אמנם, לא כל אמן מצליח לתאר ביצירותיו מצבים של התרוממות ומפגשים עם חלקי הנפש הגבוהים. לעתים קרובות אמנים מתארים אירועי חיים שגרתיים או טעוני כאב, ולעתים אמנים יוצרים מתוך הדחפים והתשוקות של התת-מודע, כפי שגורס פרויד. אך יונג, תלמידו המפורסם של פרויד שסלל דרך חדשה ומיוחדת בתאוריות הנפשיות, מתייחס לקיומם של חלקים נוספים בנפש, ולחלק הנפשי הבא במגע עם המעבר, עם האלוקי, הוא קורא: "העצמי". רוברטסון¹² מסביר שכשיונג מדבר על "העצמי" הוא מכוון לאישיותו העמוקה ביותר של האדם. העצמי הוא החלק המוביל את תהליך ההתפתחות האישית, תהליך גיבוש האישיות הייחודית, ומציב את מטרת תהליך ההתפתחות. "העצמי" הוא המטרה שתמיד נותרת לפנינו ולעולם איננו משיגים אותה, והוא אף הרבה יותר מכך – הוא גם האלוקי שבתוכנו, החלק שמעורר בנו את חוויית הפליאה, יראת הכבוד והנשגבות שאותן אנו מחברים בדרך כלל למפגשים עם הטרנסנדנטלי. דווקא מתוך חלק חשוב זה של הנפש נוצרת השלמות של הנפש.

בדימויים ובאמנות ה"עצמי" לובש פנים רבות: בעלי חיים, בני אדם, דמויות רוחניות, דימויים מהטבע כמו אגם, הר או עץ, ואפילו צורות גאומטריות מופשטות הנקראות "מנדלה". המנדלה היא מעגל המייצג את כוליות הנפש, את הנפש השלמה על כל חלקיה. הנקודה שבמרכז המנדלה, אומרת נצר¹³, היא נקודת הגרעין של העצמי, ומייצגת את נקודת האש הפנימית שבנפש – מקור האנרגיה הפנימית. נקודה זו היא הניצוץ הנשמת, או כפי שהיא מכונה בחסידות "הנקודה הפנימית". נקודת מרכז המנדלה היא תמצית העצמי וקודש הקודשים שלו. בה אני מתאין לכלום נקודתי, שהוא גם האינסופי. זה רגע הצמצום של האני בתוך האלוקי, נקודה מיסטית של אחדות הניגודים. למעשה, זהו מקום משכנה של האש הלבנה בנפש. החלק האחרון של המאמר יעסוק בחקירת נקודת מרכז המנדלה – נקודת מרכז העצמי – באמצעות אמנות.

מניסיוני כמטפלת באמנות ראיתי שזה נדיר ומיוחד למצוא יצירות אמנות הנוצרות מתוך התרוממות רוחנית שמעבר למילים, מחוויית האש הלבנה שבנפש, אך נתקלתי בביטויים

12 ר' רוברטסון, יונג – מדריך לפסיכולוגיה היונגיאנית, תל אביב 2004, עמ' 188–195.

13 ר' נצר, מסע אל העצמי, בן שמן 2004, עמ' 340–346.

אמנותיים של חוויות מיוחדות אלו כשביקשתי מנשים שהשתתפו בקבוצת תרפיה באמנות לתאר רגעים של התעלות ושל קדושה בחייהן. כמה מהנשים תיארו את הדלקת הנרות של שבת ביצירות שלהן, וכמה נשים תיארו את החוויה המרוממת של ארוחת השבת המשפחתית עם הניגונים ומאכלי השבת. היו גם כמה נשים שדווקא מתוך החוויה הגופנית הקשה והקיצונית של הלידה חוו התעלות רוחנית, הן הרגישו שבשלב מסוים של הלידה הן מרפות מהמאמץ, וכוח אדיר שגדול מהן מסייע להן לעבור את התהליך ולסיים את הלידה בהתרומומות נפש אדירה. כשחוויות אלו תוארו באמנות היו היצירות מלאות באור ומרגשות אף יותר מהסיפורים של הנשים על רגעי ההתעלות. כדי להראות בצורה מוחשית יותר את האופן שבו "האש הלבנה" באה לידי ביטוי ביצירות אמנות, חיפשתי מבין האמנים בארץ אמן שאפשר לראות ביצירותיו את ביטוייה של האש הלבנה. כפי שכבר ציינתי, זה נדיר ומיוחד למצוא יצירות אמנות שנוצרות מחוויות של התעלות וקדושה, אך לשמחתי פגשתי את האמנית קולט זיו ואת יצירותיה.

יצירות המבטאות אש לבנה אצל האמנית קולט זיו

קולט זיו היא אמנית היוצרת אמנות יהודית עכשווית בחומרים מגוונים ובטכניקות שונות, מציגה תערוכות בארץ, ויצירותיה מופצות גם בעולם. היא מרצה לאמנות במכללת "אמונה" ומלמדת קליגרפיה ושימוש בחומרים. יצירותיה של קולט התאימו מאוד כדי להדגים גילויים של אש לבנה באמנות מכיוון שזיהיתי ביצירותיה חללים לבנים, וחללים בכלל, שהם מלאים במשמעות ומייצגים חוויה של נוכחות גבוהה שמעבר למילים ולדימויים. בנוסף, תוך כדי שיחה מעמיקה עם קולט על עבודותיה התרשמתי מכך שהיא יצרה יצירות אלו מתוך חוויה של אמונה עמוקה, ומתוך ניסיון לבטא ביצירות חוויות רוחניות של קדושה והתעלות שאי אפשר לבטאן במילים. מה שמאפיין מאוד את עבודותיה הוא השילוב בין שימוש בחומרים לבין הנגיעה במשמעויות שבמילים ומעבר להן. להלן תוצגנה כמה מעבודותיה שנוצרו מתוך חוויית האש הלבנה.



שכינה ביניהם

(ברזנה, עץ, זכוכית ושמן, 15X15 ס"מ)

היצירה מדברת על חיבור שיוצר השראת שכינה: חיבור זוגי, או חיבור תוך אישי. ביצירה זו יצאה האמנית ליצירה מתוך כמיהה לחיבור מהותי ומשמעותי לאלוקי, לטוהר ולחלקי הנפש הגבוהים. נקודת המוצא ליצירה הייתה יציקת ברונזה על שני חלקים של קליפת רימון; ביציקה זו, כשהרימון מוסר נוצר חלל לבן בצורת רימון. החלל הלבן הזה הוא מרכז היצירה, ובלב הרימון העשוי מהחלל הלבן הניחה האמנית מיכל שמן שמזין שתי פתילות היוצרות להבה. כל פתילה יוצרת להבה עצמאית, אך שתיהן יונקות מאותו השמן שמחבר ביניהן. שני חלקי הברונזה הנם גם שני חלקים של רימון, וגם האותיות ז' ו-ג' (שמוצבות זו כנגד זו) שהופכות למילה "זוג" יחד עם מרכז הרימון שמייצג את האות ו' המחברת בין שני החלקים, מעין ו' החיבור. האות ו' כאן מבטאת חלל ריק, אש לבנה. החיבור הוא משהו שאינו בעל ביטוי מוחשי, אבל בחיבור נוצרת החוויה שמעבר – השכינה ששורה על שני בני הזוג כשהם נמצאים בחיבור פנימי עמוק. המרחב האינסופי שבאמצע הוא הרימון הלבן שלכאורה איננו, אבל נוכחותו היא נוכחות של אש לבנה – גילוי אלוקי, השראת שכינה. האש הלבנה מבוטאת ביצירה גם בחלל של הרימון וגם בלהבות של השמן הדולק.

האמנית מספרת שלא רק התוצר מתאר חיפוש אחרי האש הלבנה והשראת השכינה, אלא גם תהליך היצירה כלל שימוש משמעותי באש. תהליך הצביעה של הברונזה הנו תהליך כימי עצמתי שבמהלכו שורפים את הברונזה באש חזקה במיוחד (4000 מעלות צלזיוס), ובמהלך השרפה הברונזה מלבינה ואז המתכת יכולה לקבל צבעים חדשים. בתהליך היצירה המתכת עצמה הופכת להיות "אש לבנה": החומר בוער, אבל בדומה לסנה אינו מתאכל" או נשרף, אלא עובר תהליך עיבוד שמביא אותו לשלב התפתחותי גבוה יותר. החומר מסוגל לקבל מהות חדשה – וזה תהליך שדומה לתהליך של התעלות רוחנית – תהליך טהרה עמוק שיכול להיות אפילו קשה ומביא בסופו של דבר לחוויה של מעבר למילים, חוויית האש הלבנה.



ישראל ושנים עשר השבטים
(שמן על עץ, 72/58 ס"מ)

קולט זיו מספרת שיצאה ליצירה מתוך הכמיהה לגילוי הייעוד, לגילוי הדרך הפנימית שתוביל אותה לשמים, לתכלית, להכרה שלמעלה מן הדעת. בתהליך היצירה היא מחפשת את הסולם אל מעבר למילים, אל האש הלבנה, וזהו המפגש האישי שלה עם סולם יעקב. הסיפור על סולם יעקב גם הוא מתאר מפגש עם מה שמעבר בחלום של התגלות, וכאן ביצירה האמנית מוצאת את סולם יעקב האישי שלה ופוגשת את האש הלבנה בראשו. התהליך הוא הדרגתי, עלייה משלב לשלב, ובתהליך היצירה האמנית מספרת על התנסות בחומרים שונים ובטכניקות שונות כדי למצוא את הדרך לבטא את מה שאינו ניתן לביטוי – את המפגש עם השמים, עם חלקי הנפש הגבוהים.



שלושת המלאכים
(מתכת בלייזר, 1.9 X 3.5 מטר)

יצירה זו היא מיצג המוצב בגבע בנימין ומספר את סיפורן של שלושה בנות שנהרגו בתאונה באותו מקום. הדמויות מיוצגות על ידי החלק החסר במתכת שמוסביב, ובמקומן של הדמויות יש חלל המתמלא באור השמש ובשמים. אור השמש ואור הירח מאירים דרך היצירה ונותנים לה חיים. לדבריה של האמנית היא רצתה לבטא את הדמויות שאינן בעולם הזה, וכאן אנו פוגשים אותן רק דרך חוויית האור הלבן, האש הלבנה. כשאור השמש מבקיע על המתבונן דרך היצירה, ומלטף אותנו, נוצרת חוויה של האש הלבנה – באותו רגע הצופה יכול לפגוש את שלושה הבנות שאינן, בחוויה שמעבר למילים, כמעין מפגש עם שלושה מלאכים. הבחירה של קולט זיו לבטא את האבדן הפיזי מצד אחד, ומצד שני את הפיכתן של הבנות למהויות רוחניות – מלאכים, אור צרוף – מבטא ביצירה דווקא בחלק הריק המתמלא באור. ביטוי אמנותי מובהק לאבדן ולמפגש עם מה שמעבר למילים.



חדש (יציקת סיליקון כתבנית לגבס, בגודל
טבעי של יד של תינוק)

ביצירה שמנסה לתאר ללא מילים את חוויית הטוהר האמנית מציגה יד לבנה ומוארת של תינוק כמייצגת מקום טהור, זך וקדוש של הנפש. ליצירה זו היא מגיעה אחרי שיצרה סדרה של עבודות מיוחדות המשלבות בין טקסטים כתובים של תפילות לבין יציקות ידיים לבנות שעליהן גם כתובות תפילות. הידיים הן ידי אמונה, ידיים המייצגות אמונה אקטיבית. אחרי שיצרה יצירות רבות המתארות חוויות ומעשים של אמונה באמצעות הידיים והאותיות, מגיעה היצירה הזו המתארת יד לבנה של תינוק – ללא אותיות וללא טקסטים של תפילות. כאן מופיע המקום שהוא אף מעבר למילות התפילה, מקום זך וקדוש שאין לו מילים, המקום של האש הלבנה. חשוב לציין שהופעת האש הלבנה ביצירה זו באה אחרי תהליך ארוך של חקירה אמנותית של חוויות הקדושה ביצירות הידיים האחרות. האמנית מספרת איך תהליכי יצירה מתמשכים ומורכבים, יחד עם מעשים ותפילות, הביאו אותה למפגש עם האש הלבנה. בתערוכה הופיע לצד היד של התינוק גם מפתח. המפתח פותח שער למקומות חדשים, ולהתחלות חדשות. השיא של התהליך – שמתבטא ביד התינוק ובמפתח – מסמל גם לידה מחדש והתחלה חדשה שמתאפשרות אחרי המפגש עם האש הלבנה שבנפש.

חקירת אזורי האש הלבנה של הנפש באמצעות אמנות

התבוננות ביצירות אמנות של אש לבנה, וכן התנסויות במפגשים עם חלקי הנפש הגבוהים בקבוצות של תרפיה באמנות שהנחיתי, גרמו לי לתהות האם אפשר להשתמש באמנות כאמצעי

לחקירת חלקי הנפש הגבוהים ולמפגש עמם, או שמא חוויות ההתעלות קורות מאליהן, וניתן לתאר באמנות התרוממות נפש רק כשהיא מתרחשת באופן ספונטני. אני סוברת שאמנם קשה להזמין חוויית התעלות רוחנית, אך בהחלט ניתן לבטא באמנות את החלקים בנפש הבאים במגע עם הטרנסנדנטלי – החלקים של האש הלבנה שבנפש. ברצוני לעודד מטפלים באמנות, מורים, אמנים ואנשים יוצרים לחקור את החלקים הגבוהים של הנפש, שכן משם יכולים להגיע כוחות התמודדות גדולים, והרבה התחדשות יצירתית. לצערי, רבים מאנשי הטיפול מעדיפים להתמקד בחלקי הנפש הלא-מודעים הקשורים לתשוקות, לדחפים ולזיכרונות העבר, ומוזניחים כמעט לגמרי את חלקי הנפש הגבוהים, חלקי האש הלבנה של הנפש. לכן אני מודגישה במאמר זה את חשיבות המודעות לקיומם של חלקי הנפש הגבוהים שמהם יכולים להופיע כוחות ריפוי אדירים גם לחלקים הפגועים של הנפש. ברצוני לעודד את חקירתם של חלקי הנפש הגבוהים ואת החיפוש אחריהם ואחרי מה שמעבר. ברמה המעשית יותר, אני רוצה להציע תרגילים מספר המנסים לבוא במגע עם חלקי הנפש הגבוהים ועם חוויות רוחניות, ושאפשר לבצעם בכתיבה או באמנות:

1. לצייר או לכתוב מתוך חוויה של קדושה ושל התעלות שחוויוני;
2. לבחור שיר או ניגון הגורם לתחושת התרוממות נפשית וליצור מתוך חוויית השיר;
3. ליצור את המקדש האישי – ליצור מקום מקודש ומיוחד בתוכי. מקדש זה יכול להיות ייצוג פנימי של מקומות קדושים, או ייצוג נפשי ייחודי של חוויית הקדושה האישית והייחודית של היוצר. מקדשים ומקומות מקודשים הם מרכיב משמעותי בכל התרבויות, ומכך ניתן להסיק, על פי יונג, שרעיון המקום המקודש ("הטמנוס") מייצג את החוויה של הטרנסנדנטלי בלא מודע הקולקטיבי, הכלל אנושי, ובלא מודע האישי.
4. הכרת תודה – לבטא באמנות, או אפילו לצלם, את כל הדברים שהם חלק משגרת היום-יום של היוצר והוא רוצה להודות על קיומם בחייו. מתוך עבודה באמנות על הכרת הטוב שעשיתי עם קבוצות, ראיתי שיצירה שמבטאת הכרת תודה מובילה בדרך כלל לחוויה של התעלות, והופכת לתפילה הודיה ויזואלית.
5. להתחיל יצירה מנר או מכמה נרות. הנר הוא סמל לנשמה ולחלקי הנפש הרוחניים, וממילא, יצירה שמשלבת נר מכוונת לחקירה אמנותית של חלקים גבוהים יותר. אדגים זאת בתרגיל שנתתי לקבוצת נערות לפני חנוכה: ביקשתי מהן לחשוב על האור שלהן – למי הן מאירות ומי מאיר להן, ומתוך מחשבה זו ליצור בית נר מחמור, וסביבו ליצור מנדלה – ציור סימטרי, בדרך כלל מעוגל, שמכיל צורות רבות הנמצאות בהרמוניה זו עם זו.
6. ליצור מתוך המקורות והתכנים התרבותיים הקשורים לחוויית הקדושה. התנ"ך היה מאז ומתמיד מקור הראיה לציירים, ואכן רבות מהיצירות המתארות סצנות תנ"כיות הן מלאות הוד ושאר רוח. גם יצירה מתוך חוויות הקדושה של השבתות והחגים, או של

אירועים מיוחדים, יכולה לבטא מפגש עם חלקי הנפש הגבוהים.

7. ליצור מתוך התפילה האישית – כתיבת תפילה אישית, או בחירה של תפילה מיוחדת מתוך אוצר התפילות היהודי העשיר יכולה להיות גם היא מקור להשראה ליצירה מרוממת. בתחילה יוצאים ליצירה מהמילים של התפילה, אך היצירה לוקחת את התפילה למקומות שהם מעבר למילים.

סיכום ומסקנות

בחינת הרעיון המגולם בביטוי "האש הלבנה" – המדבר על גילוי מהות רוחנית גבוהה ונשגבת אשר מרוב עצמתה אין לה ביטוי מילולי – הפגישה אותנו עם המשמעויות השונות של "האש הלבנה" במקורות. שם ראינו כי מדובר בחלקים הנסתרים של התורה שאינם באים לידי ביטוי מילולי מכיוון שהם מעבר למילים.

בהמשך בחנו את ביטוייה של האש הלבנה ביצירות אמנות בכלל, ובאמנות הנעשית לצרכים טיפוליים ולמטרות של התפתחות נפשית בפרט. האמנות, בהיותה כלי שמעבר למילים, מצליחה להתמודד עם מצבים נפשיים שאין להם מילים, כמו חוויות נפשיות קשות, חוויות של אבדן ואבל, אך גם חוויות של התרוממות נפש והתעלות. ביצירותיה של האמנית קולט זיו, שהובאו בחלק האחרון של המאמר, אפשר היה להתרשם כיצד נראית האש הלבנה כשהיא באה לידי ביטוי ביצירת אמנות. לבסוף הובאו כמה המלצות מעשיות המתארות כיצד ניתן לחקור את אזורי האש הלבנה של הנפש באמצעות אמנות.

הבנת רעיון "האש הלבנה" באספקטים השונים שנבחנו לעיל פותחת שער לכמיהה אל מה שמעבר למילים, כמיהה לחוויות אמוניות של התעלות ושל קדושה, להתגלות ולמפגשים עם תעצומות נפש שחבויים בעמקי הנפש של כל אחד ואחד מאתנו, או לפחות יכולה לעזור לנו להאמין באפשרות קיומן של חוויות כאלו. אך יותר מהנאמר לעיל על האש הלבנה – ספק אם אפשר לומר, שכן במהותה האש הלבנה אינה ניתנת להבנה ולביטוי דרך המילים.